

Med nevtralnostjo in univerzalnostjo uporabe moškega slovničnega spola

Na problematičnost rabe slovnične kategorije spola sem naletela ob študiju ženske zgodovine na Slovenskem do druge svetovne vojne. Ukvarjam se namreč s feminizmom prvega vala, ki nikoli ni bil interes domačega zgodovinopisja. Pri prebiranju in pregledovanju slovenskih zgodovinskih tekstov vidimo, da se selektivni spomin ustvarja tudi z rabo jezika, kar je predmet pričujočega teksta. Večina zgodovinskih knjig je namreč pisana v moškem spolu s predpostavko, da ta predstavlja oba spola. Uporaba moškega spola pri pisanju nasploh, ne samo zgodovine, se predstavlja kot uporaba nevtralne slovnične oblike (Kozmik 1995:5). Takšne predpostavke seveda ne držijo in ne vzdržijo, ko pokažemo na posledice uporabe. Skozi analizo zgodovinskih tekstov želim pokazati, da nobeden od obeh spolov ni nevtralen in takšna ne more biti niti njuna slovnična uporaba.

Učinki in posledice

Splošna ugotovitev ob študiju novejših zgodovinskih tekstov, nastalih v zadnjih desetletjih, je pomanjkanje ženskih imen in ženskih dogodkov, razen redkih izjem, ki pa ne pripomorejo bistveno k temu, da bi bila vloga ženske in njen položaj v preteklosti bolj jasna. Tako je tudi v knjigi z zgovornim naslovom *Zgodovina Slovencev* (Grafenauer et al., 1979). Vključila sem vse dogodke, v katere so bile vključene ženske do konca 19. stoletja, pri tem pa dopuščam tudi možnost, da sem kakšnega spregledala. Analiza se ne nanaša na vsebino in pomen zapisov, usmerimo pozornost le na

dejstva. Vseh zapisov, ki omenjajo ženske, je 26. Če bi jih pisali brez presledkov, bi obsegali 2 strani. Zgodovina Slovencev obsega vsega skupaj v svojem prvem delu 960 strani, do konca 19. stoletja, pa jih je približno 590. Ne najdemo drugih ženskih imen kot grofica Hemo iz 10. st., Veroniko iz Desenic (ki ni omenjena v imenskem kazalu, najdemo pa jo v opisih Celjskih grofov) in Marijo Terezijo. Čeprav so bile ženske vendarle na nekaj mestih omenjene, kot geslo niso bile uvrščene v stvarno kazalo. Glede na to, da so ženske v nekaterih dogodkih omenjene posebej, ne vemo, kako so bile prisotne v drugih opisih zgodovinskih obdobij. Ali niso omenjane zato, ker jih sploh ni bilo, ali je razlog drugačen? Ne vemo, kakšna je bila njihova vloga v vojnah, kmečkih uporih, ob turških vpadih, ob menjavah oblasti, v času reformacije in protireformacije. Še sploh je pomembno obdobje narodnega preporoda po letu 1848, ko se prične boj za jezik in aktivnejši razvoj kulture. Ustanavljajo se časopisi, pišejo se knjige, razvijati se prične javno življenje.

V knjigi najdemo poglavja z naslovi, kot so Demokratična in socialna prebujna na Slovenskem, Afirmacija slovenske narodne celote in podobno, vendar iz zapisov ni prepoznati nič o ženskah. Kljub temu pa iz zapisanega razberemo vezanost žensk tako na javno kot na zasebno. Očitno je, da so že zelo zgodaj imele pravico do lastnine in moč odločanja oz. vladanja (Hema, Slava, grofica Tanhaussen, Uršula Mekintzer, štifterice). Plačevale so davke, torej so imele dohodek in določeno samostojnost. Lahko so volile, čeprav po moških zastopnikih. Že v 18. stoletju so se zaposlovale v industriji in se borile s stavkami za boljši položaj. Opisani dogodki nam pokažejo aktivno žensko, čeprav brez prave družbene moči. Volile so lahko le po zastopnikih, bile so preganjane (čarovniški procesi), posiljevane (Tahijeva zgodba), ob smrti moža so morale umreti, bile so predmet trgovanja (politične poroke, suženjstvo). Vsekakor pa je dejstvo, da je za kakršnokoli sklepanje o njihovi družbeni vlogi, statusu, vplivu ali aktivnosti premalo podatkov. Ob branju se pojavijo predvsem vprašanja brez ustreznih odgovorov. Nič ne izvemo o lastnini, dedovanju, upravljanju s premoženjem, volitvah, vlogi v kulturi in politiki, udeležbi v političnih strankah, o ženskem gibanju in boju za pravice, čeprav so to teme, ki jih knjiga obravnava. Na nekaj mestih so ženske omenjane kot "kult rodovitnosti".

Glede na to, da so pri večini dogodkov bogato omenjana moška imena (in so pisani v moškem spolu ali pa so opisani dogodki ilustrirani z moškimi imeni), bi lahko sklepali, da so bili ob nekem dogodku akterji le moški, vendar tudi na ta način ne moremo odgovoriti na vprašanje o ženski prisotnosti. Poglejmo primer iz kulture. Nekaj preteklosti vendarle poznamo, zato vemo, da je prva pesnica Fany Hausmannova, prva pisateljica Josipina Turnograjska, potem Pavlina Pajkova in nenazadnje Zofka Kvedrova. Tukaj je še Barica Nadlišek-Bartolova in ostale pisateljice iz konca 19. in začetka 20. st. V poglavjih o kulturi niso omenjane ženske, tudi Zofka Kvedrova ne,

čepprav je takrat veljala za vrhunsko slovensko pisateljico tudi v primerjavi s svojimi moškimi kolegi. Tako vidimo, da uporabljen moški spol dejansko pomeni opisovanje moških in ne hkrati tudi žensk. Pomanjkanje ženskih imen v navedeni knjigi torej ni posledica neprisotnosti žensk, temveč posledica spregledanosti vsega, kar so v preteklosti počele ženske. Spregledanost pa je lahko posledica več dejstev ali ideologij. Mogoče je, da jih pri dogodkih res ni bilo zraven. Vendar tudi v tem primeru ne vemo, ali je šlo za njihovo prosto izbiro ali pa jim je bila prisotnost prepovedana (kot npr. članstvo v političnih strankah ali kratenje volilne pravice). Je šlo torej za družbene neenakosti ali neinteres, ki bi ga cinično povezali z biološkim determinizmom? Druga možnost je, da so bile ob dogodkih prisotne ali enako aktivne, vendar to dejstvo ni bilo ocenjeno kot dovolj pomembno, da bi bilo opisano. Tretja možnost pa je, da so bile aktivne, da je na njihovo javno delovanje vezanih več avtonomnih dogodkov, ki pa so spregledani namenoma oz. ocenjeni kot nepomembni. Dosledna uporaba moškega spola nam ne da odgovora na nobeno od treh predpostavk, vendar jih s tem tudi ne ovrže.

V iskanju odgovorov se lotimo naslednje obsežne zgodovinske knjige in sicer Zgodovine slovenskega naroda Josipa Mala, ki je izhajala po delih v letih od 1928 do 1939, v celoti pa je izšla pri Mohorjevi družbi leta 1993. Ponovno bomo odvrnili pozornost od vsebine dogodkov in se usmerili le na dejstva. Zapisov dogodkov je sicer manj, sama sem jih našela 9. Vendar je tudi zajeto obdobje, ki ga pisec obravnava, dosti krajše. Obsega čas od francoske okupacije pa do konca 19. stoletja. Zanimivo je dejstvo, da se popisani dogodki razlikujejo od dogodkov v prejšnji knjigi. Sicer kot davkopllačevalke ravno tako omenja čipkarice, vendar med opisi najdemo tudi dve družbeni akciji žensk proti krivicam. Omenjena je "pogumna Uršula Ferjan". Obe akciji bi lahko pojmovali kot civilnodružbeni, saj sta se izkazali kot obliki državljanske nepokorščine.¹ Ženske so prikazane kot akterke dogajanja. Pri akcijah so bili prisotni tudi moški, ki pa so bili le priče dogodkom. Josip Mal opisuje tudi dogodke v Ljubljani iz l. 1948, ko so prihajale na shode o političnih zahtevah Slovencev večinoma ženske. Govorci so apelirali nanje, naj vplivajo na svoje može. Ko govori Josip Mal o pisateljih in pesnikih (v moškem spolu), omenja Pavlino Pajkovo, Zofko Kvedrovo, Leo Faturjevo in Marijo Kmetovo (str. 1186).

Najbolj očitna razlika med obema knjigama je v tem, da slednja omenja ženske z imeni in priimki, pa čepprav so redke, v prvi pa so ženske brezimne. V drugi knjigi so ženske akterke dogajanj, prisotne v različnih akcijah, v prvi takšne akcije niso popisane, razen stavk delavk. Nove informacije potrdijo prisotnost žensk v javnosti, njihovo aktivno participacijo in osebna imena. V zapisih lahko tudi opazimo omembo moških in žensk ob posameznih dogodkih, npr. "kmetje in njihove žene" (str. 666). Kljub uporabi moškega spola pri opisovanju "pesnikov in pisateljev" vemo, da so prisotne tudi ženske, saj jih

¹ *Akciji sta se nanašali na preprečevanje rubeža na Bledu in ohranitev starega pokopališča pri Beljaku.*

² *Društvo Veda je ustanovil Etbin Kristan in sicer ga je sam poimenoval kot prvo slovensko žensko društvo.*

pisec poimenuje. Kljub razlikam pa ostaja dejstvo, da je vsota dogodkov, kjer so omenjene tudi ženske, majhna. Ko se avtor loti obdobja od konca prejšnjega stoletja naprej, ne omenja več žensk. Tudi takrat ne, ko govori o društvenem življenju ali časopisu. Pa vendarle vemo, da je Slovenka v Trstu pričela izhajati l. 1897 in da je bilo prvo žensko društvo ustanovljeno leta 1901 v Ljubljani (oz. 1898 v Idriji²). Opazimo lahko podoben učinek pisanja kot v prejšnji knjigi. Bolj kot pisci opisujejo aktualen čas svojega pisanja, manj je prisotnih žensk. Vedno manj torej vrednotijo te dogodke kot pomembne in jih zlahka spregledajo, lahko pa je to tudi posledica jezikovne rabe spola, saj velja pravilo, da morajo biti ženske prepoznavne v uporabljenem moškem spolu.

Da ne bi sklepali prehitro, vzemimo pod drobnogled naslednjo knjigo z naslovom *Pravna zgodovina Slovencev* Sergija Vilfana. Tudi za to knjigo je na splošno značilna uporaba moškega spola, ki marsikdaj lahko prikritje žensko participacijo, kljub temu pa vsebuje obsežna poglavja, ki se tičejo pravnega položaja žensk v zgodovini. Značilno za opisovanje je predvsem *spoznanje o razlikah* v pravicah in pravnem statusu moških in žensk. Avtor te razlike prepozna in jih tako tudi zapiše. Bolj jasne postanejo možnosti, ki so jih ženske imele, njihov družben položaj, predvsem pa lastninska razmerja, ki omogočajo ekonomsko neodvisnost. Avtor jasno prepozna dejstvo, da je o ženskah malo znanega in raziskanega ter ugotavlja, da bi bilo potrebno temu problemu posvetiti veliko več pozornosti. To prepušča drugim raziskovalcem in raziskovalkam.

Pod drobnogled bi lahko vzela še nekaj drugih virov, ki se ukvarjajo z zgodovino do začetka 20. stoletja, vendar se zgodba bolj ali manj ponavlja. Splošne ugotovitve bi lahko strnila v nekaj trditve, ki jih lahko prenesem tudi na ostalo literaturo. Zgodovina je pripravna veda za prikazovanje pomena uporabe moškega spola kot nevtralnega, veljavnega za moške in za ženske. Pripravna predvsem zato, ker nam z uporabo enega spola ne nudi celostne podobe preteklosti. O vlogi žensk namreč ne izvemo nič, razen tistega, kar je direktno izrečeno z uporabo ženskega spola. Iz zapisov je hkrati razvidno, da večina dogodkov, ki so pisani v moškem spolu, vključuje le moške akterje. Takšno je npr. opisovanje političnega dogajanja, strankarskih bojev, posameznih oseb iz cerkvenega, političnega, publicističnega ali strankarskega življenja. Vendar so v moškem spolu opisana tudi dogajanja v društvenem, gospodarskem, kulturnem in ostalem delovanju, kjer so prisotne tudi ženske. Moški spol pisci torej uporabljajo v obeh primerih, ko so akterji samo moški in ko so delujoči moški in ženske hkrati. Čeprav posamezne dogodke v zvezi z ženskami pisci tudi posebej opišejo. Vendar je teh opisov tako malo, da je preprosto težko verjeti, da so bile ženske prisotne le v zvezi z njimi. Poleg tega vidimo, da se opisi med sabo razlikujejo, da niso opisani isti dogodki v različnih knjigah, kar nam da slutiti, da ti dogodki niso edino zgodovinsko dogajanje v zvezi z ženskami.

Učinki uporabe ene same spolne slovnične oblike se kažejo najprej v nerazpoznavanju vloge žensk. Imajo pa tudi globlje, bolj usodne posledice. Ta "lingvistični redukcionizem" na en spol ima za posledico tudi redukcionizem celotnega zgodovinskega dogajanja na en sam spol. Še sploh takrat, kadar dogodek gledamo preko predsodkov in stereotipov, ki veljajo za pojmovanje ženskosti in moškosti. Ženske si predstavljamo tam, kjer predpostavljamo, da bi lahko bile prisotne, in ne tam, kjer so dejansko bile. Nazoren primer za podkrepitev trditve najdemo v bogatem slikovnem materialu ob pisnem tekstu v zgodovinskih knjigah. Ključ za razumevanje najdemo v naslednjem primeru. Vse tri knjige omenjajo med drugim tudi železarstvo kot pomembno industrijsko panogo v 18. in 19. st. O žebjarjih je več zapisov, med drugim tudi, da so se združili v "Prvo žebjarjsko in železnoobratno zadrugo". V 19. st. so pričeli prihajati na trg strojno izdelani žebli, vendar niso mogli povsod zamenjati ročno izdelanih. Zato so strojne tovarne obdržale oddelke za pobiranje žebjev (Gestrin-Melik 1979: 528). Pojav v žebjarstvu so bili pošterovci (podjetniki, ki so kovali žebje ne glede na kakršnekoli tradicionalne deleže ali pravice do ješ) in ješarji (pravni nasledniki starih, nekdam s fužinskim deležem združenih ješ) (Vilfan 1961: 390).

Oba zapisa o žebjarjih sta pisana v moškem spolu. Glede na to, da je šlo za težko industrijo, te panoge ne povezujemo z ženskim delom, saj velja za fizično zahtevno, torej ženskam neprimerno. Ukvarjanje z železarstvom ne spada v stereotipno sodbo o tem, kaj je žensko delo in kaj ni, še sploh, če to povežemo s predsodki o ženski naravi in njenih fizičnih zmogljivostih. Presodili bi lahko, da uporaba moškega spola pomeni tudi moške izvajalce del. Vendar nas na napačno presojo opozori fotografija iz 19. stoletja na str. 531 v knjigi *Zgodovina Slovencev*. Prikazan je oddelek kroparske tovarne, v katerem vidimo za stroji *same ženske*. V sobi je en sam moški v obleki in kravati, ki stoji na sredini in daje vtis delovodje. Ženske sedijo ali stojijo za stroji v očitnih delavnih držah, z zavihanimi rokavi, predpasniki in z zavezano ruto na glavi.

Takšna informacija, ki jo dobimo iz fotografije, je presenetljiva. Opozori nas na bistvene nevarnosti uporabe enega spola za opisovanje življenja obeh. *Ponovimo dejstvo, da se uporaba moškega spola nanša tako na situacije, ko so akterji dogajanja moški in ženske, ko so akterji samo moški in pogosto tudi takrat, ko so akterke dogajanja same ženske ali pa so te v veliki večini.* Če to ni posebej zapisano, potem ne moremo prepoznati, kdo v zgodovini je stal ali stala za zapisanim in kdo ne. Še posebno postane ta dilema stvarna takrat, ko ni omenjenih nobenih ženskih imen. Videli pa smo, da se ženska imena skozi čas izgubljajo, ker se dogodki, ob katerih so omenjena, ne vrednotijo kot pomembni. *Uporaba moškega spola vedno bolj pomeni hkrati tudi moške akterje dogajanj.* Če uporabljen moški spol povežemo s stereotipnimi predstavami in predsodki o moškosti in ženskosti ter naravnih

³ Hierarhizacija spolov na način, da moškega prikazujemo kot nevtralnega in ženskega kot izrazito parčialnega, razliko med spoloma povečuje in ne zmanjšuje. V nasprotju s tem dejtvom so jezikoslovci in jezikoslovke prepričani (Vidovič Muha 1997: 78), da se neenakost povečuje ravno v zahtevah po uporabi obeh spolov.

zmožnosti moškega in ženske, potem je seveda ženska participacija v zgodovini izničena. Ker ni ženskih imen in dogodkov, kjer bi bile kot spol omenjene, potem jih v zgodovini dejansko ni. Njihova participacija se z uporabo moškega spola popolnoma prikrije. Zgodi pa se nekaj drugega. Ker ni imen in ne dogodkov, pričnejo moški dogodki prekrivati tudi ženske. *To, kar je univerzalno v uporabi moškega spola, je v bistvu univerzalnost moškega delovanja. Kar storijo moški, postane edino pomembno in ima učinke na oba spola. Uporaba moškega spola torej ni nevtralna v smislu popisovanja delovanja obeh spolov in enake participacije obeh spolov pri opisanih dogodkih. Uporaba moškega spola pomeni predvsem pasivnost ženske kot prejemnice in aktivnost moškega kot ustvarjalca. V tem smislu uporaba moškega spola ni nevtralna temveč univerzalna, ker postajajo dogodki, ki jih ustvarja, univerzalni, veljavni za oba spola.* S takšno uporabo prikrijemo razlike oz. neenakosti med moškimi in ženskami ter žensko participacijo v zgodovini.

O nevtralnosti bi pogojno lahko govorili takrat, ko bi bila participacija v nek dogodek enaka in pogoji zanjo enakopravni, ko torej razlik v možnostih ne bi bilo. Takrat bi vedeli, da se za zapisanim nedvomno skrivata oba spola z enako udeležbo, pa naj bo za zapis uporabljen moški ali ženski spol. Ko pa temu ni tako, ko gre za razlike in različne možnosti, potem za opisovanje dogodkov ne moremo uporabljati enega samega spola, ker z njim razlike prikrijemo, zakrijemo ali izničimo. Ravno zato moramo iskati glavni razlog za vtis o neprisotnosti oz. neaktivnosti žensk v slovenski zgodovini v uporabi moškega spola pri njenem pisanju. *Seksizem v jeziku ni samo v tem, da se en spol postavi nad drugega, temveč v tem, da se s tem prikriva in zakriva žensko delovanje, njena aktivnost, participacija in razlike v možnostih.* Od tu tudi potreba po iskanju vsega ženskega v preteklosti.

Toliko o učinkih in posledicah uporabe enega spola za prekrivanje delovanj obeh. Da bi razumeli mehanizme, ki pripeljejo k učinkom, moramo razumeti pomen spola na sploh, še prej pa se lotimo njegovega pomena v slovničnih pravilih, kjer razlikovanje dobiva svojo legitimnost. Diskurz o spolu ni in ne sme biti omejen le na stroko, ne moremo pa je izločiti, saj je jezikoslovje tisto, ki skrbi za razvoj jezika in postavlja pravila. Na pragmatični ravni je slovstvo tisto, v katerem spolne delitve dobijo potrditev in oporo. Izvor legitimnosti delitve slovničnih spolov je opredelitev moškega spola kot nezaznamovanega in s tem reprezentativnega za oba spola, kar za ženski spol nikakor ne velja.³ Ženski spol velja za zaznamovanega in kot tak ne more reprezentirati nikogar drugega kot samega sebe. Pri tem se postavlja vprašanje, kaj nezaznamovanost pomeni, od kod njen izvor, s čim je ženski spol zaznamovan, oz. kaj povzroča razliko. Pojem (ne)zaznamovanosti je v zadnjih nekaj letih postal tudi predmet razpravljanj znotraj jezikoslovja samega.

Dekonstrukcija

Jezikoslovci in jezikoslovke postavljajo v zvezi s slovnično kategorijo "spol" naslednje trditve in pravila:

- Moški spol je slovnično nezaznamovan nasproti ženskemu, zato se v primerih, ko je jasno, za kateri spol gre, samostalniške besede in oblike moškega spola lahko rabijo namesto ženskih. (Toporišič v: Kozmik, 1995: 17)

- Za obvestilno učinkovitost je nujno sprejeti dejstvo, da je nezaznamovanost po spolu v veliki večini primerov homonimna⁴ z obliko za moški spol. (Vidovič Muha, 1997: 77)

- Na formalni ravni bi bilo mogoče pojav utemeljevati z vsaj izhodiščno manjšo morfemsko obremenjenostjo oblike za moški spol – z neke vrste jezikovno gospodarnostjo. Zakaj je tako in ne drugače, ne vemo. (ibid.)

- S širjenjem ločevanja po spolu si je jezik za izrazilo spola ustvaril besedotvorna in morfološka izrazila. K poimenovanju se je dodal morfem,⁵ ki je signaliziral, da se poimenovanje nanaša na tisti del, za katerega je značilna lastnost – eden od spolov. Tako je nastal zaznamovalni člen kategorije, ki je nosilec kategorije. Pri spolu je v indoevropskih jezikih zaznamovalni člen ženski spol. (Todorović 1999: 11)

- Poimenovanje moškega spola še vedno lahko ohranja osnovni pomen nezaznamovanosti glede na spol, kakršnega je beseda imela pred nastankom kategorije in pred ločitvijo dveh oblik, in torej poimenuje predstavnike obeh spolov (zlasti v množini). Seveda pa tudi prvotni člen dobi nov, ožji pomen in komplementarno zaznamovanemu členu poimenuje drugi del, konkretno moški spol. (ibid.)

- Za pomen nezaznamovanosti spola bi sicer lahko nastala tudi tretja beseda (študent, študentka, študentarija), prav tako lahko ta pomen izrazita skupno komplementarna člena (študentje, študentke), kar je mogoče in se tudi uporablja, vendar je na splošno to precej neekonomično. (ibid.)

- V slovnici se teorija zaznamovanosti naslanja na pojem korelativnih nizov slovničnih oblik. Po svojem slovničnem pomenu se oblike urejajo v sisteme slovničnih kategorij, mnogokrat privativnih⁶ nasprotij, v katerih se družita po dva niza form, ki se po slovničnem pomenu vzajemno izključujeta. Oba člena korelacijskega para nista enakovredna in nimata vsak svojega pozitivnega pomena. Ena od dveh vzajemno nasprotnih slovničnih kategorij je "zaznamovana", druga "nezaznamovana". Splošni pomen zaznamovane kategorije ugotavlja prisotnost neke (pozitivne ali negativne) lastnosti A; splošni pomen ustrezne nezaznamovane kategorije ne ugotavlja ničesar o prisotnosti lastnosti A, in se v glavnem, čeprav ne izključno, uporablja za oznako odsotnosti lastnosti A. (Lenček, 1972: 56)

- Nezaznamovani člen je vedno negacija zaznamovanega člena, toda na ravni splošnega pomena je nasprotje obeh kontradikcij

⁴ *Enakoimenska, enakoglasna, enako se glaseča, a z drugačnim pomenom (Verbinč, 1994).*

⁵ *Isti slovar besedo morfem opredeli kot najmanjšo jezikovno enoto, ki lahko nosi pomen.*

⁶ *Verbinčev Slovar tujk besedo privativen pojasni kot "odvzemajoč; izključujoč"; označuje odsotnost, negacijo.*

(kontradiktornih nasprotij) lahko interpretirati kot “ugotovitev A-ja” proti odsotnosti “ugotovitve A-ja”, da si gre na ravni ožjih, nuklearnih pomenov za nasprotje “ugotovitev A-ja” proti “ugotovitev ne-A-ja”. Primer: bralec-bralka, berač-beračica. Beseda *bralec* je oznaka za osebe moškega spola ali za oznako vsakega človeškega bitja, ki bere, torej tudi ženskega spola; njen splošni pomen ne precizira spola, ampak nam navadno služi za oznako ne-ženskega spola. Nasprotno pa je paralelna ženska forma *bralka* eksplicitno zaznamovana po slovničnem spolu, ker ne more označevati ne-ženskih bitij. Tako imamo na ravni “ožjega”, nuklearnega pomena nasprotje “ugotovitev spola” (bralka) proti “ugotovitev ne-ženskega spola (bralec)”, na ravni “splošnega” pomena pa nasprotje “ugotovitev spola” (bralka) proti “odsotnosti ugotovitve spola” (bralec). (ibid.)

- Po tej drugi razlagi si je mogoče nezaznamovanost besede *bralec* razlagati kot posebne vrste ničti znak slovnične kategorije spola. V obliki *bralec* je spol v nekem smislu odsoten, izpraznjen, ničti”. (ibid.: 57)

- Glede spola je lahko problematična raba samo tistih samostalnikov, ki označujejo človeško osebo oz. osebo po njeni dejavnosti ali lastnosti. Dokaz, da je moška oblika samostalnika s pomenom vršilca dejanja ali vršilca lastnosti generična, je v njeni vsakdanji rabi v npr. oglasih za službe. Seksistična torej ni raba nezaznamovane moške oblike, temveč drugi pogoji, ki kažejo na spol osebe. (Stabej v: Kozmik 1995: 26).

- Gre za dve ravni, sociološko in jezikovno. Če na sploh obstaja neenakopravnost med spoloma, s tem nima nič opraviti jezik in tega jezik tudi ne more popraviti. Moški spol se kot nezaznamovana kategorija uporablja očitno zaradi tega, ker je nastala in se oblikovala v času patriarhata. (Majdič v: Kozmik 1995: 44)

- Dejstvo seveda obstaja, da je (bila) naša (evropska in tudi širša) družba patriarhalna, kar se zanesljivo kaže na ravni poimenovanj, verjetno pa tudi na ravni oblik. (Vidovič Muha, 1997: 78)

- Dosledna hkratna uporaba poimenovanj za ženske in moške je izraz odtujenosti – v bistvu verbalna kompenzacija nemoči spremeniti družbo oz. sistem njenih vrednot. Tudi učinkovitost tega, kar želimo povedati, bi bila v veliki meri izgubljena, saj bi postalo besedilo glede obvestilnosti manj relevantno ali celo nerelevantno. (ibid.)

- Tako kot za vse razvite jezike velja tudi za slovenščino temeljna prvina jezikovne kulture, to je jezikovna naravnost, katere nepogrešljiv del temelji na zgodovinskem (kolektivnem) spominu jezika, zajetem v njegovi sistemski podobi. Kot da bo opustitev določenih leksemov ob hkratni opustitvi z moškim spolom homonimne oblike za izražanje nezaznamovanosti po spolu ženskam odprla vrata v vrednostni svet, ki nam ga je tako in tako izoblikovala moška polovica človeštva. (ibid.: 79)

- Nezaznamovanost moške slovnične oblike ni samo raba, ki bi jo bilo mogoče po ideološkem načrtu spremeniti, ampak dejstvo: taka

je sintagmatska podoba slovenskega jezika. (Stabej 1997: 63)

To, kar je v navedenih opredelitvah o (ne)zaznamovanosti slovničnega spola zares povedanega, je naslednje:

1. Nezaznamovanost moškega slovničnega spola je dejstvo. Vendar pa se ne ve natančno, od kod to dejstvo izvira in zakaj je ravno takšno. Možno je, da je takšna opredelitev odraz patriarhalnih odnosov v družbi.
 2. Formalno je moški spol nezaznamovan zaradi manjše morfemske obremenjenosti (nima končnic) in ženski zaznamovan zaradi večje morfemske obremenjenosti.
 3. Ženski spol je zaznamovan zato, ker je izpeljan iz besed moškega spola tako, da se mu doda ustrezna končnica.
 4. Nezaznamovanemu moškemu spolu je odvzeta lastnost spola, zaznamovanemu ženskemu spolu pa je lastnost spola imanentna.
 5. Poimenovanja moškega spola nosijo v sebi tako značilnost nezaznamovanosti kot tudi značilnost izražanja moškega spola.
 6. Kot nezaznamovani spol bi lahko nastala tretja beseda ali bi se lahko uporabljala oba komplementarna člena, vendar je to neekonomično, obvestilnost besedila lahko postane nerelevantna ali manj relevantna.
 7. Na ravni delovanja ima zaznamovana kategorija pozitivno ali negativno lastnost (v našem primeru ženskost, ker je zaznamovani ženski spol), nezaznamovana kategorija pa te iste lastnosti nima oz. se uporablja za odsotnost lastnosti (torej ženskosti).
 8. Nezaznamovani člen je negacija zaznamovanega, torej ženskega. Gre za kontradiktorno razmerje med obema členoma.
 9. Spet na ravni delovanja vključuje beseda "bralec" poleg oseb moškega spola tudi osebe ženskega spola oz. vse osebe, ki berejo – služi nam za oznako ne-ženskega spola. Bralka pa obratno ne more predstavljati nikogar drugega kot samo ženske in je eksplicitno zaznamovana po svojem slovničnem spolu.
 10. Nezaznamovanost lahko pomeni, ali si jo lahko razlagamo tudi kot nadspolnost, izvenspolnost, odsotnost spola ali spolno izpraznjenost.
 11. Dokaz za to je v vsakdanji jezikovni rabi. Večinoma se uporablja moški spol za oba spola, torej je moški spol generičen.
 12. Jezik z neenakopravnostjo med spoloma nima nič opraviti in je ne more popraviti. Dosledna uporaba obeh spolnih oblik hkrati je izraz nemoči spremeniti razmerja v družbi.
 13. Za jezik velja prvina jezikovne naravnosti, katere nepogrešljivi del je kolektivni zgodovinski spomin jezika. Opustitev določenih leksemov ob hkratni opustitvi z moškim spolom homonimne oblike za izražanje nezaznamovanosti po spolu ženskam ne bo prinesla večje veljave.
 14. Nezaznamovanost moške slovnične oblike je sintagmatska podoba slovenskega jezika, ki se je ne da enostavno spremeniti.
- Nasprotni argumenti znotraj stroke, ki zagovarjajo spremembo ali večjo fleksibilnost jezikovnih pravil, so naslednji:

- Spremembe v jeziku so možne na ravni obnašanja, ki se odraža v jeziku. Spremembe so potrebne tudi tam, kjer raba spola povzroča nesporazume, zato ni dovolj, da v slovenščini zagovarjamo nezaznamovanost moškega spola. Raba bi morala biti odvisna od pragmatičnih okoliščin. Tam, kjer kandidirata oba naravna spola, nevtralnost moškega spola ni sama po sebi umevna. (Korošec v: Kozmik 1995: 29)
- Slovenski jezik nudi vse možnosti za ženska poimenovanja, kar je razvidno iz primerov slovenskih tekstov od 10. stoletja dalje, iz katerih so jasno razvidna poimenovanja ženskega spola (svetik-svetica; prior-priorika) (Pogorelec 1997: 6).
- Tvorba ženskih poimenovanj v jeziku, ki ima za pomensko kategorijo (ženskega) spola izrazilo, morfem, je v jeziku odprta, živa. Za načrtovanje potrebne jezikovne prakse ne bi smelo biti zavor in ovir. (ibid.: 4)
- Ovire so v različnih razlagah kategorije spola v jeziku glede na razmerje jezika do zunajjezikovne dejanskosti, pa tudi v pojmovanju jezikovne konvencije in možnosti njene spremembe v povezavi s spremembami družbenih razmerij. Velikokrat gre pri tem tudi za preprosto jezikovno navajenost in vztrajanje pri ustaljenem. (ibid.: 4).
- Prepričanje, da samostalnik, ki označuje delavčeve naloge, sam po sebi ne označuje spola konkretne osebe, ki delo izvaja, ampak le njegovo funkcijo, je danes neustrezno in je npr. v medijskem poročanju že zdavnaj preseženo. V kolikor še velja domnevna nadspolnost oznake za osebno delovanje, velja prepričanje, da opisani vzorec s pravili, ki ga utemeljujejo, ne bo dolgo živel. (ibid.: 5)
- Pojavi se dvom v umestnost načelnega omejevanja rabe z navidezno ideološko in navidezno jezikovno normo, ki pa predvsem opravičuje poprejšnje jezikovne navade. (ibid.: 5)
- Prikazovanje naravnega spola kot poteze reference vodijo dvojja, sobesedilno in kontekstualno občutljiva pravila. Ta pravila omogočajo prilagoditev spolnega zaznamovalca, izraženega s samostalniško besedo ali osebno glagolsko obliko, spolu reference. (Kunst Gnamuš 1994–95: 255)
- Nasprotno pa skladenjska pravila v številnih položajih spolno razliko nevtralizirajo in jo izrazijo z oblikami za moški spol, obrnjeno pa ni mogoče, ne da bi bilo izražanje zaznamovano ali celo nepravilno. Tu se slovnična pravila in pravila prikazovanja naravnega spola ne ujamejo. Ta pravila so obvezna in v nekaterih položajih zahtevajo, da se morajo bitja ženskega spola izražati z oblikami za moški spol. Glede na dejansko referenco se v besedilu pojavi presežek oblik moškega spola in primanjkljaj oblik ženskega spola. (ibid.)
- Gospodarnost izražanja se dosega v škodo oblik ženskega spola. Lahko bi rekli, da oblikoslovno-skladenjska pravila in načela rabe ne omogočajo enakovrednega prikazovanja spolne razlike moški – ženska, temveč jo prikazujejo prek hierarhizacije” (ibid.)

Ta mnenja se razlikujejo od prvih v naslednjem:

1. Nezaznamovanost ni nespremenljivo dejstvo. Kjer kandidirata oba spola, nevtralnost moškega spola ni sama po sebi umevna. Kontekstualna pravila omogočajo prilagoditev spolnega zaznamovalca spolu reference (slovnični spol prilagajamo glede na spol tistih, ki jih naslavljamo).

2. Slovenski jezik nudi vse možnosti za ženska poimenovanja. Takšna tvorba je živa in zanjo v jeziku ni ovir. Ovire so v razumevanju jezikovne konvencije, pogosto pa v navajenosti in vztrajanju na ustaljenem.

3. Prepričanja o nadspolnosti nezaznamovanega moškega spola (da samostalniki moškega spola sam po sebi ne izpričuje spola) so danes že preživela, v praksi marsikje že presežena in verjetno bodo v celoti izgubila svojo uporabnost.

4. Gre za navidezno ideološko normo, ki opravičuje stare jezikovne navade.

5. Skladenjska pravila pa takšno prilagajanje ne omogočajo, zaradi česar se uporabljen spol pogosto ne ujame z naravnim spolom. Bitja ženskega spola se morajo izražati z uporabo moškega spola. Gospodarnost se izraža na škodo uporabe ženskega spola, ne omogoča enakovrednega prikazovanja spolne razlike in jo prikazuje preko hierarhiziranja.

Redukcija

Preden se lotim ugotovitev, naj poudarim, da me zanima uporaba moškega spola samo v primerih, kadar z njim izražamo ali prekrivamo ženske nasploh ali njihovo delovanje v kakršnihkoli oblikah. Se pravi povsod tam, kjer je ženska prisotnost z uporabo moškega spola prikrita oziroma neizražena. Videli smo, da jezikoslovje to prekrivanje/prikrivanje/zanikanje opravičuje z naslednjimi prepostavkami. Moški spol je nezaznamovan in nadspolen in kot takšen primeren za predstavljanje obeh spolov. Ženski spol je ponavadi izpeljan iz moškega in je potemtakem zaznamovan in za predstavljanje obeh spolov neprimeren. Moški spol ne nosi lastnosti (ne moškosti in ne ženskosti), zato je nevtralen, ženski poseduje lastnosti (ženskost), zato je parcialen. Moški spol nosi v sebi tako značilnosti nezaznamovanosti kot značilnosti moškega spola. Nezaznamovanost moškega spola je dejstvo, izvor tega dejstva pa ni jasen. Možno je, da ima podlago v patriarhalnosti družbe na sploh, možno pa je, da je nezaznamovan in nadspolen/izvenspolen zato, ker je predmet izpeljevanja. Dokaz, da gre res za spolno izpraznjenost oz. odsotnost spola v moškem spolu, je njegova raba v vsakdanji jezikovni praksi, kjer se z moškim spolom izraža tudi ženske (govorni jezik, reklame, potrebe po delavcih itd.). Nezaznamovanost moškega spola naj bi veljala za nespremenljivo dejstvo tudi zato, ker je takšen

7 Osrednje vprašanje epistemologije je izvor spoznanja; mesto izkušnje v generiranju znaja in mesto razlage za to početje; odnos med znanjem in gotovostjo in znanjem ter nemožnostjo napake; možnostjo univerzalenga skepticizma in spreminjajočo se obliko znanja, ki izvira iz novih konceptualizacij sveta. (Blackburn, 1994).

govor del kolektivnega zgodovinskega spomina, ker je takšna sintagmatska raba slovenskega jezika. Raba moškega spola za prekrivanje obeh spolov tudi nima nič opraviti z neenakopravnimi razmerji med spoloma. Uporaba obeh slovničnih spolov za označevanje prisotnosti obeh spolov je neracionalna, neekonomična in povzroča nerelevantnost teksta.

Del jezikoslovk in jezikoslovcev temu oporeka in pravijo, da nezaznamovanost ni nespremenljivo dejstvo, takšno označevanje pa postaja sporno in je predvsem odraz konvencionalnosti in navajenosti. Moški spol ni nevtralen takrat, ko sta prisotna oba spola. Slovenščina je jezik, ki omogoča prilagoditev slovničnega spola spolu reference. Gospodarnost ne omogoča enakovrednega prikazovanja spolne razlike in povzroča hierarhiziranje.

Jabolko spora povzročajo predvsem naslednja tri pojmovanja:

- da je moški spol nezaznamovan (z lastnostmi ženskega spola),
- da je ženski spol zaznamovan (z lastnostmi ženskosti), ker je izpeljan iz moškega spola, in
- da je moški spol nadspolen, spolno izpraznjen, spol v njem je ničti in zato je nevtralen.

Vsa ostala vprašanja se tičejo zgolj tehnologije izpeljevanje, postavljanja pravil ali nerazumevanja temeljnih družbenih procesov. To se nanaša predvsem na trditve o negospodarnosti, neracionalnosti, patriarhalnosti, družbeni nemoči, ideološkosti pobud za spremembo slovničnih pravil in podobno. S tem v zvezi se strinjam s trditvami Bahovčeve (Kozmik 1995: 30), da: "vprašanje jezikovnega razumevanja, izražanja in sporočanja ne sme biti zgolj strokovno, temveč je predvsem politično vprašanje, v smislu potrebe po široki javni razpravi, ki ne sme biti omejena le na ozke akademske discipline." V tem smislu se prepričan jezikoslovec lotevam le zato, ker slovnična pravila nudijo legitimnost uporabe jezika v vsakdanjosti. Lotevam se jih z uporabo spola kot analitične kategorije.

Interpretacija

J. W. Scott (1988) pravi, da družbeni spol (gender) pomeni znanje/vedenje o spolnih razlikah. Znanje pa pomeni razumevanje, ki ga ustvarjajo družbena in človeška razmerja, v našem primeru razmerja med moškimi in ženskami. Takšno znanje ni absolutno, temveč vedno relativno. Ustvarjeno je na različne, kompleksne načine znotraj večjih epistemoloških⁷ okvirjev, ki imajo sami zase svojo avtonomno zgodovino. Njihova uporaba in pomen postane predmet političnih bojev in so sredstvo za pridobivanje politične moči. Znanje se ne nanaša samo na ideje, temveč tudi na institucije in strukture, vsakodnevne prakse in na posebne rituale, ki skupaj konstruirajo družbene odnose. Znanje je način urejanja sveta in je neločljivo od družbene organizacije. Spol je torej družbena

organizacija biološke razlike, ki ne temelji na naravnih razlikah med moškimi in ženskami, temveč na znanju o pomenu teh razlik. Pomeni telesnih ali spolnih razlik pa se konstituirajo različno znotraj posameznih kultur, družbenih skupin ali skozi čas. Nič v razliki ni takšnega, kar bi zagotavljalo enoznačno interpretacijo v različnih kulturah (ibid.: 2). Spolne razlike torej niso vzrok za določeno družbeno organizacijo razlik. Družbena organizacija razlik je tista, ki spolne razlike vzpostavlja.

Te se vsekakor izražajo preko jezika. Uporaba jezika je namreč osnova za oblikovanje in izražanje družbene identitete. Razumevanje in prevajanje kultur je odvisno od razumevanja kompleksnosti uporabe jezika v teh določenih kulturah. Pridobitev jezika ni samo internalizacija jezikovne kode, temveč je učenje statusa in vlog, primernega družbenega obnašanja in tudi pogleda na svet. Jezik je potemtakem osnova za pridobivanje in vzdrževanje kulturne identitete in sredstvo za reprodukcijo družbenih razlik (Ingold 1994: 861). Jezik je osrednji posredovalec prenosa zgodovinsko oblikovanih vrednot, pomenov in praks. Nekateri trdijo, da besednjak, slovnica, struktura in kategorije, ki so utelešene v jeziku, učinkujejo na to, kako kdo skozi govorjenje vidi realnost (Bilton 1996: 17). Sapir-Whorfova hipoteza vzpostavi odnos med pomenskimi kategorijami jezika in mentalnimi kategorijami, ki jih uporabljamo za opisovanje in razvrščanje sveta. Razumeti pomen jezikovnih kategorij je potemtakem ravno tako pomembno kot razumeti sintakso, pravopis ali fonetiko. Različni jeziki označujejo različne sisteme dojemanja, razlike med kulturnim vedenjem v različnih družbah pa so kodirane v strukturi lingvističnih pomenov (Moore 1997: 88). Besede, ki jih poznamo, in konceptualne kategorije, ki jih te besede vsebujejo, zamejujejo način, kako dojemamo svet (ibid.: 96).

Baudrillard pravi, da je osrednji pomen kupovanja in prodajanja materialnih dobrin zamenjalo kupovanje in prodajanje znakov (besed in podob), ki imajo z materialno resničnostjo malo zveze. Znaki so šli v človeški kulturi skozi štiri glavne stopnje: na prvi stopnji so bili znaki (besede, podobe) "odraz osnovne realnosti"; na naslednji znak "maskira in pači neko osnovno realnost", podobe postanejo popačene resnice, ne izgubijo pa celotnega stika z realnostjo; na tretji stopnji znak "prikriva odsotnost neke osnovne realnosti"; končno nima znak "nobene zveze z nobeno realnostjo, je sam svoj čisti simulakrum."⁸ Znaki (besede in podobe) nimajo zveze z ničemer resničnim, kar označujejo (Haralambos 199: 918). Prebivamo v svetu znakov – nismo v odnosu do objekta samega, namesto tega poznamo svet skozi označevalce – besede, ki predstavljajo koncepte objektov (Bilton 1996).

Slovnična kategorija spola potemtakem ne more biti ločena od pomena, ki ga ima spol nasploh, prav tako ne more biti ločena od vsakodnevnih govornih praks. Slovnični ženski ali moški spol naslavlja moške in ženske s pomenom, ki ga slovnična kategorija

⁸ *Simulakrum je podoba nečesa, kar ne obstaja in ni nikoli obstajalo (Haralambos, 1999: 918)*

⁹ Spomnimo se zapisa z naslovnom *Ljudje in ženske v Delu*, 24. 2. 2000 v rubriki *Pa še to*. Zapis je norčevanje iz dosledne rabe ženskega spola v enem od tekstov zadnjega Poročila o človekovem razvoju Urada za makroanalize in razvoj. Takšna raba je bila označena kot revanšističen jezikovni in miselni spodrsrljaj.

nosi v sebi. Čeprav s kategorijo spol naslavljamo fizičnega moškega in žensko, se pomen kategorije nanaša predvsem na njun družbeni spol. Trditev lahko izpeljem iz pojmovanj o zaznamovanosti, nezaznamovanosti in nadspolskosti. Nič v nobenem od obeh bioloških spolov namreč ni nadspolnega, zaznamovanega ali nezaznamovanega. Vsak spol je determiniran s svojimi biološkimi posebnostmi, ki jih ne moremo hierarhizirati. O nadspolnosti bi pogojno lahko govorili le takrat, ko gre za ujetost enega spola v telesu drugega ali v redkih primerih hermafroditov. Govor o nadspolnosti, zaznamovanosti ali nezaznamovanosti se torej ne nanaša na biološki spol (čeprav ga naslavlja), temveč na družbeno konstrukcijo spola. *Nanaša se na pomene, ki so pripisani enemu ali drugemu spolu*. Takšen sklep lahko izpeljem tudi iz trditev, da gre za prisotnost ali pa odsotnost lastnosti. Čeprav argumentacije v jezikoslovju niso natančne, lahko sklepam, da trditev referira na lastnosti ženskosti in moškosti oz. lastnosti, ki so pripisane ženskam, ali lastnosti, ki so pripisane moškim. Lastnosti so torej tiste, ki vzpostavljajo temeljno razliko in ne samo to. So tiste, ki enemu spolu omogočajo dominacijo in drugemu subordinacijo. Moški se ne morejo prepoznati v lastnostih ženskosti, ženske pa se lahko prepoznajo v lastnostih moškosti.⁹ Zakaj? Zelo preprosto, ker so moškim pripisane lastnosti, ki so zaželeni, in ženskam tiste, ki so nezaželeni. Zakaj drugače se moški ne prepoznavajo v ženskih lastnostih, in ženske pa se prepoznajo v moških (če nasprotujemo tezo o ljubosumnosti na penis)? *Ženske se v moškem spolu prepoznamo zato, ker menimo, da so lastnosti, ki so pripisane moškemu spolu, imanentne tudi ženskemu spolu, in ne zato, ker bi se želele videti v moških lastnostih*. To velja še toliko bolj, ker so moškim pripisane tiste lastnosti, ki zagotavljajo izpolnjevanje želja in potreb oz. polnega vsakdanjega življenja. Ženskosti pa so pripisane lastnosti, s katerimi se pogosto ne moremo identificirati niti same, kaj šele, da bi se z njimi identificirali moški. Najpogosteje se z moškim spolom predstavljajo ženske, ki delajo v poklicih, tradicionalno pripisanih moškim zaradi lastnosti moškosti. Tako se ženske pogosto predstavljajo z besedami "profesor, kemik, matematik, tajnik" ipd., ker velja, da je zanje potrebna večja zmožnost racionalnega mišljenja, tradicionalno pripisanega moškosti. V tem primeru ne gre toliko za identificiranje z moškim, kot gre za negiranje ženskega (lastnosti, ki so pripisane ženskam).

Posledično pa večja uporaba moškega spola za označevanje dejavnosti, ki je pripisana moškosti, pomeni vzdrževanje takšne konstrukcije spola. Zavrnitev uporabe moškega spola za predstavljanje obeh spolov se v zadnjih letih pojavlja ravno kot odgovor na to spoznanje. Lastnosti, ki so pripisane moškosti, so tudi lastnosti ženskosti in obratno, zato uporaba enega spola za označevanje določenega seta lastnosti ni več mogoča. Nobeden od spolov torej ni več reprezentativen in z nobenim od družbenih spolov se ne moremo več identificirati. Ženske imamo pravico do svojih lastnosti, ki so

pripisane le moškimi, in to tako, da jih jemljemo kot del svoje ženskosti, ta pa se odraža tudi v uporabi ženskega slovničnega spola. Moškimi pa seveda odstopimo lastnosti, ki so pripisane ženskosti, in zahtevamo, da se te izražajo tudi v moškem spolu. Beseda "gospodinjec", "devičnik" ali "obrekljivec" (kar moški v vsakdanjem življenju so) in podobne zvenijo tuje le na začetku uporabe. Ob pogosti rabi se udomačijo ravno tako kot sta se udomačili besedi "gospodinja", "devica" in "obrekljivka".

Hkrati je potrebno tudi ostro zavrniti status *izpeljanke* ženskega spola, kar je drugi argument jezikoslovja za zaznamovanost ženskega spola. Tudi moški spol "delavec" je bil izpeljan iz besede "delo", pa je postal samostojna in polnovredna beseda. Zaradi morfemske končnice "ka" ženska beseda "delavka" ni le izpeljanka iz besede moškega spola, temveč je samostojna beseda, ki deluje sama zase in opisuje žensko, ki dela in ne žensko – moškega, ki dela. Sama po sebi se nam vsili zgodba o Adamu in Evi, ki je bila izpeljana iz Adamovega rebra. Ženska je tako vedno ne-do-konca-samostojni-človek, zaznamovana z izpeljanostjo. V statusu izpeljanke v slovstvu lahko zlahka prepoznamo skoraj paradigmatično zaznamovanost Evinega statusa. Zavrnitev splošnega družbenega statusa "izpeljanosti" pomeni tudi zavrnitev statusa "izpeljanke" oz. zaznamovanosti ženskega slovničnega spola. Ženski spol je zaznamovan ravno toliko kot moški – oba sta zaznamovana z lastnostmi. Označevanje enih lastnosti z negativnimi in parcialnimi ter druge s pozitivnimi in univerzalnimi, pri tem pa jih vezati na določen spol, je ideologija, ki nima nikakršne podlage v znanosti. V moškem spolu torej ni nič nadspolnega in nevtralnega. V sedanjih situacijah bi lahko trdili celo obratno. Da je ženski spol bolj nevtralen in nadspoln, saj se ženske lahko najdemo v obeh spolih. Moški spol pa je izrazito spolen, saj se moški ne morejo najti v ničemer drugem, razen v svojem lastnem spolu. V vsakdanjem govoru še kako vemo, da je moški spol, ki se uporablja tudi za prekrivanje žensk, le moški spol. Gre le za to, da ga lahko uporabljamo, ker si je prisvojil lastnosti, ki so tudi ženske, kar pa mu nikakor ne zagotavlja nikakršne nadspolnosti. Moški spol preprosto nima več mandata za predstavljanje obeh spolov.

Dejstva so torej naslednja:

- oba slovnična spola sta izpeljanki iz nečesa drugega (tudi Adam je izpeljan iz Boga, je narejen po njegovi podobi),
- oba sta obremenjena z lastnostmi, hierarhiziranje teh lastnosti ali izpeljanosti je odraz splošne družbene in kulturne konstrukcije spolov, ki temelji na neenakosti,
- uporaba moškega spola za izražanje obeh je zato vzdrževanje neenakosti in prispeva k ločevanju, uporaba obeh slovničnih spolov pa je približevanje k "spravi" med spoloma, v smislu upoštevanja enakovrednosti,
- slovnična pravila imajo še kako opravičiti z vsakdanjo rabo jezika, saj niso drugega kot potrjevanje in reguliranje te rabe, zato je

nemogoče trditi, da se neenakosti generirajo v vsakdanji rabi in ne v slovničnih pravilih,

- preko jezika se prenaša znanje o vsakdanjem življenju, tudi znanje o razmerjih med spoloma, zato je zavrnitev uporabe enega spola za prekrivanje obeh tudi zavrnitev napačne interpretacije moškosti in ženskosti,
- edino pravo slovnično dejstvo je, da se moški spol uporablja za predstavljanje obeh spolov, ker so v konstrukcijo spola zajete zaželenosti, konstrukcija ženskega spola pa tega ne omogoča, ker v sebi nosi lastnosti, ki veljajo za nezaželene,
- oznake kot so nadspolnost, izpraznjenost spola, zaznamovanost in nezaznamovanost pa bi lahko poimenovali tudi edina prava *slovnična dogma*, saj nimajo nikakršne razlage, ne temeljijo na preverljivosti dejstev in so grajene izključno na nekritičnem legitimiranju družbenih neenakosti spolov. Slovnična dogma pa je zato, ker se prikazuje kot nespremenljivo in nedotakljivo dejstvo, resnica, ki ostaja v celoti nedokazana,
- edini pravi nadspolni spol v slovenščini je srednji, ki je izpraznjen tako ženskega kot moškega spola,
- jezik je osnova za oblikovanje in izražanje družbene identitete, s hierarhiziranjem slovničnih spolov je možna le identiteta z neenakovrednostjo, ki je le način konstruiranja družbene realnosti in je lahko tudi v sorodni kulturi popolnoma drugačna. Evropska skupnost se tako zaveda škode, ki jo povzroča uporaba enega spola za prekrivanje obeh, zato zahteva dosledno rabo obeh spolov v javnem govoru, pri nas pa jezikoslovje takšne zahteve odločno zavrača in tako vzdržuje hierarhičnost razmerij med spoloma,
- nobena beseda ni izpraznjena pomena, ni le slovnična koda. Vsaka slovnična kategorija je povezana z mentalnimi kategorijami. Razlike so kodirane v strukturi lingvističnih pomenov. Ti pomeni zamejujejo način, kako dojemamo svet. Slovnični spol zato ni izpraznjen spolnih razlik, ne bioloških ne družbeno konstruiranih. Slovnični spol potemtakem odraža pomen spola, kot ga razumemo v kulturi na sploh, ta pa je izrazito v prid moškemu spolu in izrazito zamejuje domet ženskega,
- razlage moškega spola kot generičnega, nezaznamovanega in nadspolnega niso pogruntavščina domačih jezikoslovcov in jezikoslovcov. So prevzeti koncepti iz tujine, kjer jih zaradi novih spoznanj opuščajo in nadomeščajo s pravili obojespolnega predstavljanja. Kot je slovensko slovstvo sprejelo prve razlage, lahko sprejme tudi druge.

Sklep

Sintagmatska podoba slovenskega jezika je takšna, da omogoča uporabo obeh slovničnih spolov. Ni veliko jezikov, ki bi bili tako bogati v svojih zmožnostih. Slovenščina omogoča ravno tako tvorjenje

ženske oblike kot moške. Vztrajanje na uporabi enega samega slovničnega spola je zato omejevanje možnosti, ki jih jezik ponuja. V današnjem času poznamo veliko piscov in piscev, ki v svojih tekstih uporabljajo oba slovnična spola. Dosledno takšni so npr. publicistični napori Rastka Močnika ali Miha Zadnikarja. Nihče si najbrž ne bi upal trditi, da so zato njihovi teksti manj kredibilni ali celo nekredibilni. Sporočilnost teksta ostaja popolnoma jasna. Ti dve imeni uporabljam le zato, ker sta kolumnista in esejista in so teksti dostopni širši javnosti. Pred kratkim sem prebrala knjigo *Socialna ranljivost mladih*, avtorice so štiri slovenske znanstvenice: Mirjana Ule, Tanja Renner, Metka M. Čeplak in Blanka Tivadar, ki v knjigi dosledno uporabljajo oba spola za označevanje oseb in njihovih dejavnosti. Tekst se bere tekoče, je jasen in ekonomičen. V nobenem od navedenih tekstov ni zaslediti nič neekonomičnega, negospodarnega ali motečega. Še najmanj pa nekredibilnega. Gre le za močan predsodek nekaterih jezikoslovcev proti uporabi obeh slovničnih spolov.

Moj namen ni podajati predloge za spremembo slovničnih pravil. V vsakdanji rabi je dovolj primerov za ustrezne spremembe, če le obstaja volja zanje. Na spletnih straneh tujih strožnikov najdemo več predlogov raznih jezikoslovnih združenj in univerzitetnih oddelkov za spremembe "generične" rabe moškega spola. Dovolj je tudi predlogov znotraj slovenskega jezikoslovja. Res pa je tudi, da se vsakdanja raba slovnične kategorije spola ne bo spremenila s spremembo pravil, vendar je res tudi, da v njih ne bo več našla legitimnosti.

LITERATURA

- BILTON T. et al. (1996), *Introductory Sociology*. Houndmills, Macmillan Press Ltd.
- BLACKBURN S. (1994), *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford, Oxford University Press.
- GESTRIN F., MELIK V. (1950), *Slovenska zgodovina 1813–1914*. Ljubljana, Skripta Višje pedagoške šole.
- GOVEKAR M. (1926), *Slovenska žena*. Izdalo Splošno žensko društvo, Ljubljana, Jugoslavne Express Reclame Company.
- HARALAMBOS M., HOLBORN M. (1999), *Sociologija*. Teme in pogledi. Ljubljana, DZS.
- INGOLD T. (ed.) (1994), *Companion Encyclopedia of Anthropology*. Humanity, Culture and Social Life. London, Routledge.
- KOZMIK V. (ur.) (1995), *Neseksistična raba jezika*. Vlada RS, Urad za žensko politiko.
- KUNST GNAMUŠ O. (1994/95), *Razmerje med spolom kot potezo reference in spolom kot slovnično kategorijo*. Jezik in slovstvo. Slavistično društvo Slovenije, letnik XL, št. 7, str. 255–263.
- LENČEK R. (1972), *O zaznamovanosti in neutralizaciji slovnične kategorije spola*. Slavistična revija. Slavistično društvo Slovenije, letnik 20, št. 1, str. 55–65.
- LERNER G. (1997), *Why History Matters*. Life and Thought. New York, Oxford University Press.
- MAL J. (1993), *Zgodovina slovenskega naroda*. II del. Celje, Mohorjeva družba. (Reprint prve izdaje, ki je izšla v 10. zvezkih od leta 1928 do leta 1939)

- MOORE J. D. (1997), *Visions of Culture. An Introduction to Anthropological Theories and Theorists.* London, Altamira Press.
- PERROT M. (1984), *Writing Women's History.* Oxford, Blackwell.
- POGORELEC B. (1997), Slovenska skladnja in poimenovanja ženskih oseb. *Tipkopis za izposajo v knjižnici Oddelka za slovanske jezike in književnost.*
- SCOTT J. W. (1988), *Gender and the Politics of History.* New York, Columbia University Press.
- SLUGA M. (ur.) (1979), *Zgodovina Slovencev.* Ljubljana, Cankarjeva založba.
- STABEJ M. (1997), *Seksizem kot jezikovnopolitični problem.* XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnost, str. 57–68.
- TODOROVIČ B. (1999), *Slovnična kategorija spola.* Diplomaska naloga, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnost.
- TOPORIŠIČ J. (1981), *K teoriji spola v slovenskem (knjižnem) jeziku.* Slavistična revija, Slavistično društvo Slovenije, letnik 29, št. 1–4, str. 79–94.
- TOPORIŠIČ J. ... et al. (ur.) (1994), *Slovenski pravopis.* Pravila. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, DZS.
- VERBINC F. (1994), *Slovar tujk.* Ljubljana, Cankarjeva založba.
- VIDOVIČ MUHA A. (1997), *Prvine družbene prepoznavnosti žensk prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti.* XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnost, str. 69–79.
- VILFAN S. (1961), *Pravna zgodovina Slovencev.* Ljubljana, Slovenska matica.